

DISPARIȚIA TERMENULUI „NOBILES” ÎN IZVOARELE MEROVINGIENE

Populația francă, așa cum ea se prezintă în izvoarele epocii merovingiene, se grupează în trei categorii sociale bine distincte: categoria oamenilor liberi, cea a oamenilor semiliberi, și, în sfârșit, cea a sclavilor. Nici una din aceste trei categorii sociale nu prezintă un caracter unitar; în sînul fiecărei categorii se pot observa stratificări prezente fie prin diferențieri exprimate prin wergeld, fie prin diferențierea sesizabilă în statutul personal al componentilor ei.

Astfel, din categoria oamenilor liberi, avînd un wergeld de 200 de solizi¹, se desprinde o pătură privilegiată, — antrustionii — embrionul viitoarei nobilimi de funcțiuni france, care, fiind slujitori regali, au un wergeld foarte ridicat, de 600 de solizi². O altă pătură de oameni liberi, privilegiați, erau și o parte a proprietarilor de pămînt romani, numiți în legea salică „*possessores*” și care, în cazul că deveneau „*convivae regis*”, adică comeseni ai regelui membri ai suitei regale, se bucurau de asemenea de un wergeld deosebit care se ridica la suma de 300 de solizi³. Pe acești potențați romani (*optimates*, *proceres*, *nobiles* etc.) Grigore din Tours îi califică în cronica sa „*senatoriali*”⁴. Din rangul superior al acestei clase senatoriale regii merovingieni au recrutat timp de aproape un secol marea majoritate a comiților și numeroși demnitari eclesiastici⁵.

Ceea ce este însă surprinzător privind peisajul social al oamenilor liberi este lipsa nobilimii de sînge france.

Tacitus și Ammianus Marcellinus recunosc nobilimea de sînge germanică cu termenii de *nobiles* sau *principes*. Tacitus spune că ei aveau un rol important în societatea vechilor germani și că dintre ei se alegeau și căpeteniile⁶.

Această categorie a aristocrației de sînge, după cum s-a amintit, lipsește însă ca atare în izvoarele merovingiene și lipsește și termenul de „*nobiles*” consacrat acestei categorii sociale privilegiate în toate celelalte legiuri barbare⁷.

Problema acestei carențe a fost mult timp discutată în literatura de specialitate⁸, dar nu și-a găsit încă pe deplin rezolvarea. Vom relua și noi această problemă, fără să avem pretenția să o elucidăm sub toate aspectele ei.

¹ *Lex Salica*, LXIX, 1, 100 Titel Text, ed. K.A.Eckhardt, în *Germanenrechte*, Neue Folge, Westgermanisches Recht, Weimar, 1953.

² *Lex Salica*, LXIX, 4.

³ *Lex Salica*, XLIX, 7.

⁴ Gregorius Turonensis, *Historia Francorum* libri 10, IV, 35; IV, 46; IV, 48; V, 1; II, 9; ed. W. Arndt, B. Krusch, M.G.H., tom. I, partea 1, Hanovra, 1884.

⁵ G. Kurth, *De la nationalité des comtes Francs*, în *Mélanges P. Fabre*, 1902, passim.

⁶ Tacitus, *De origine et situ germanorum*, VII, trad. Th. Naum, București, 1963, p. 19.

⁷ Termenul „*nobiles*” în opera lui Grigore din Tours se referă la familiile galo-romane.

⁸ H. Brunner, *Deutsche Rechtsgeschichte*, vol. I, Leipzig, 1906, p. 349.

Unii istorici⁹ consideră că nobilimea ereditară s-a contopit în decursul vremii cu alte categorii sociale privilegiate, noi, care au apărut ca o necesitate în timpul migrațiunii francilor și al expansiunii lor politice. Potrivit acestei teorii, categoria socială nouă, rezultată din această contopire, apare în legea salică și în cea ripuară cu un termen nou, adecvat conținutului său nou, termenul de „*antrustiones*”, din care se va dezvolta apoi nobilimea de funcțiuni. Teoria, oricât ar fi de ispititoare, rămâne totuși parțial ipotetică; în primul rând, orice aluzie directă sau indirectă la o asemenea transformare lipsește din izvoare; în al doilea rând, dacă la originea păturii privilegiate noi a cetei regale ar fi stat nobilimea tribală, e greu de explicat recrutarea a numeroși membri ai ei dintre sclavi sau semiliberi; în fine, tot atât de curios ni se pare faptul că noua pătură privilegiată, în a cărei componență ar fi intrat descendenții nobilimii tribale, nu a participat, alături de regalitate, la împărțirea solului galo-roman, așa cum acest lucru s-a întâmplat la toate celelalte popoare barbare. Rezolvarea măcar parțială a problemei o oferă, credem, însăși evoluția societății france în timpul migrării și așezării sale pe teritoriul Galiei romane și mai ales expansiunea ei politică din secolul al V-lea.

Deosebit de ceilalți migratori veniți din Europa centrală sau de răsărit, francii nu atacau limesul neconținut; ei au fost, în perioada primului val impetuos de năvăliri, relativ reținuți, forțele lor menajându-se — chiar dacă nu deliberat — pentru cuceririle de mai târziu, dar mai durabile. Și în adevăr, cu excepția năvălirii lor din secolul al III-lea, și a scurtei lor prezențe din secolul al IV-lea (388), migrarea lor poate fi situată mai degrabă în secolul V—VI.

Modul lor de stabilire pe pământul roman se distinge de asemenea. În timp ce în Galia sudică și Italia barbarii au devenit, în urma practicii ospitalității, din întreținuți, proprietarii ai unei părți din terenurile proprietarilor romani, francii nu au cunoscut sistemul de așezare ca oaspeți, în colonii mixte.

În nordul Galiei ei s-au așezat ca leți sau federați pe fișii de graniță depopulate, expuse mereu năvălirilor, teritorii care trebuiau apărate de incursiunile permanente ale altor barbari și care așteptau să fie revalorificate.

Astfel, în 294—295, Constantius Clorus, învingându-i pe franci în delta Rinului, a așezat pe mulți dintre ei în grupuri compacte la Amiens, Beauvais, Troyes și Nantes în calitate de *laeti*, atribuindu-le, în schimbul apărării granițelor, pământ de cultivat cu drept ereditar de posesiune, numit *terra laetica*.

Francii au mai fost colonizați și ca federați, denumire care provine de la tratatul numit *foedus*, prin care migratorii se obligau la serviciul militar în schimbul obținerii unor teritorii pe care se așezau, păstrându-și însă autonomia, trăind după legile lor cutumiare și conducându-se prin șefii lor proprii.

Acesta a fost cazul francilor care, învinși de Iulianus, pentru a fi potoliți, au fost autorizați să ocupe în 358 și de drept teritoriul Toxandriei, cucerit de ei cu câțva timp înainte pe calea armelor¹⁰. În Toxandria, după toate probabilitățile, ei s-au așezat în uniuni de triburi care furnizau și centurii. Colonizările de acest tip erau compact efectuate pe teritorii abandonate, depopulate și alături de romanii care nu și-au părăsit rosturile, rămânând pe loc.

⁹ A. I. Njeussychin, *Die Entstehung der Abhängigen Bauernschaft als Klasse der frühfeudalen Gesellschaft in Westeuropa, von 6. bis 8. Jahrhundert*, Berlin, 1961, p. 225—227.

¹⁰ Ammianus Marcellinus, *Rerum Gestarum libri XXXI*, XVII, 8, ed. I. C. Rolfe, London—Cambridge (Massachusetts), 1958, p. 119.

Cînd vor fi migrați francii din Toxandria spre alte regiuni, nu știm exact. Mișcarea lor însă pare să fi avut caracterul unei deplasări lente, care nu s-a petrecut în mase compacte avînd un singur conducător, ci ea s-a efectuat în grupuri, uniuni de triburi mai mari sau mai mici conduse de către o căpetenie de oaste, de șefi militari care au început pe parcurs să întemeieze mici regate.

Aceste căpetenii sînt numite de Grigore din Tours „duces”¹¹. Nu ni se pare imposibil ca acești „duces” să fi fost aleși din nobilimea de sînge amintită de Tacitus, nobilime care în epoca migrării francilor să fi devenit în mod firesc conducătoare a oștilor lor, întemeind, după așezare, mici regate de sine stătătoare. Care a fost soarta ulterioară a acestor „duces” și a regatelor lor mărunte, o aflăm tot din cronica episcopului din Tours; ea relatează întreg procesul de ocupare și de alipire a acestor regate de către Chlodovech, după cum și exterminarea conștientă, deliberată a regișorilor rivali și a familiilor acestora care stăteau în calea planurilor politice unificatoare ale acestui rege temerar¹². Această stare de fapt explică probabil și lipsa termenului de „nobiles” din legea salică, designînd vechea nobilime tribală, întrucît ea a fost redactată tocmai în perioada cînd au avut loc aceste evenimente cu rostul unificării politice a regatului franc.

În locul lui, apare în izvoare termenul de „*antruscio dominicus*”¹³, categorie privilegiată în slujba regelui fără statut legal sau structură de clasă, dar care se bucura de un wergeld de 600 de solizi, iar atunci cînd nu provenea din categoria socială a oamenilor liberi, sau provenea dintre romani, avea un wergeld întreit față de cel la care avea dreptul prin lege în mod obișnuit¹⁴.

Această categorie nouă, privilegiată, provenită atît dintre migratorii de orice categorie socială, cît și din romani, va avea un rol din ce în ce mai important în societatea francă. Din ea se recrutează dregătorii de curte și membrii gărzilor regale care apar apoi în izvoare sub numele de „*leudes*” sau „*antrustiones*”¹⁵.

Cu alte cuvinte, într-o perioadă de întărire a puterii regale, normele juridice proprii nobilimii de sînge au fost transferate asupra antrustionilor regali, din care se va desprinde apoi nobilimea de funcțiuni. Atîta timp însă cît privilegiile și obligațiile emaneate din funcția dregătorilor de curte și a acelor din gărzile regale nu au fost depășite, atîta timp cît aceste funcțiuni nu au devenit ereditare, de o nobilime de funcțiune nu se poate vorbi în adevăratul sens al cuvîntului. Transformarea antrustionilor în nobilime de funcțiuni va merge mîna în mîna cu înzestrarea lor cu pămînt. O evoluție în statutul antrustionului apare abia în izvoarele secolului al VI-lea și al VII-lea și se manifestă în primul rînd printr-o linie de demarcație formală dintre ei și restul oamenilor liberi. Astfel, în cazul unui proces între doi antrustioni, părțile nu sînt convocate, ci rugate să apară cu martori în fața mallusului (scaun de judecată) spre a fi judecați: „*Si antruscione antruscio de quam qui causa admallare voluerit, ubicumque invenire potuerit super noctes VII eum cum testibus rogare debet...*”¹⁶.

¹¹ *Historia Francorum*, II, 9.

¹² *Historia Francorum*, III, 6, 14, 18, 23.

¹³ *Lex Salica*, LXIX, 3.

¹⁴ *Lex Salica*, LXX, 2; ibidem, Decretio Childeberti, 1, 2.

¹⁵ *Lex Salica*, LXIX, 4; LXX, 1, 2.

¹⁶ *Capitularia regum Francorum*, III, 8, ed. Boretius, M.G.H., Legum sectio II, t. 1, Hanovra, 1883.

În edictul lui Chilperic se prevede în domeniul moștenirii imobiliare o ordine specială pentru antrusionii¹⁷, iar faptul că ei au început să fie dotați cu pământ, pe bază de documente de danie din partea regelui, o atestă *expressis verbis* Lex Salica: „*Si quis hominem qui aliubi migrare disponit, et de rege habet cartas et se habundivit in mallo publico, et aliquis extra ordinacionem regis testare aut odsallire eum presumserit solidus CC culpabilis indicetur*”¹⁸.

În favoarea aristocrației laice vine și decretul regal din 614, conform căruia regele confirmă posesiunile conferite ei de către predecesorii săi, îi scutește de vămi și hotărăște să nu pretindă în viitor de la ei alte obligații decât cele existente. Edictul se încheie prin precizarea că reprezentanții puterii centrale nu vor fi recrutați decât din provincia unde urmează să funcționeze¹⁹.

Prin urmare, marea proprietate funciară particulară la franci este o consecință a funcției, nu invers, căci izvoarele nu atestă în timpul așezării francilor pe teritoriul galo-roman marea proprietate francă. Faptul că antrusionii sînt amintiți în Lex Salica avînd un wergeld foarte ridicat, nu este un indiciu al existenței lor ca nobilime, proprietară de mari domenii, întrucît condiția juridică fixată prin wergeld și rangul social al beneficiarului nu coincid, după cum nu coincide nici situația materială a indivizilor cu același wergeld. Numai în momentul în care funcțiile regale încep să fie însoțite de danii — și acest lucru nu se întîmplă înainte de a doua jumătate a secolului al VI-lea —, apare nobilimea de funcțiuni și marea proprietate funciară francă.

BEATRICE DAICOVICIU

DAS VERSCHWINDEN DES AUSDRUCKS „NOBILES“ IN DEN QUELLEN DER MEROVINGERZEIT

(Zusammenfassung)

Der Aufsatz nimmt sich vor, zur Aufklärung eines in der Fachliteratur viel besprochenen Problems bezüglich der fränkischen Sozialgeschichte — jenes des Verschwindens als Sozialkategorie des alten erbrechtlichen fränkischen Adels, wie auch des ihn bezeichnenden Ausdrucks „nobiles“, aus dem fränkischen Gewohnheitsgesetzgebungen und den zeitgenössischen Merowingerchroniken — beizutragen.

Zur Lösung dieser überraschenden Lücke — indem diese Kategorie in allen anderen barbarischen Gesetzgebungen auftritt — stellt die Verfasserin die Hypothese auf, dass eine Erklärung selbst durch die verschiedentliche politische Entwicklung der Franken, durch Chlodwigs Tendenzen zur Vereinigung in einem einheitlichen Staat unter seiner Führung mit Einschluss aller zu jener Zeit der langsamen Migrierung der Franken im 5. Jahrhundert, bekannten kleinen Königreiche geboten wird.

Das Los der Kleinkönige dieser Königreiche — ursprünglich Heersführer der Migrierenden, obzwar aus den Reihen des fränkischen tribalischen Adels — wie auch ihrer Nachkommen — ist aus der Chronik des Gregor von Tours bekannt und könnte das fehlen des Ausdrucks „nobiles“ aus den erwähnten Quellen der Merowingerzeit erklären.

¹⁷ *Lex Salica*, capit. V, 3; Chilperici I regis edictum.

¹⁸ *Lex Salica*, XVI, 4.

¹⁹ *Capitularia regum Francorum*, Chlotarii II, Edictum, p. 21–23.